

Een lezer op zoek naar betekenis

Drie wijzen van lezen

door Wim Rutgers

Kristòf Vol. XV-4, 2014: 47-51

“Ik ben de dorpstandarts, die hooguit wat mysteries opdringt aan mensen, zonder te weten wat ik daarmee aanricht.” (Eric de Brabander: Het hiernamaals van Doña Lisa. 2009, p. 148)

Een schrijver schrijft omdat hij wat te zeggen heeft en daarvoor een eigen vorm heeft gevonden. Hij exploreert persoonlijke emoties om die vervolgens met zijn lezers te communiceren. Die wisselwerking tussen auteur en lezer kan vele vormen aannemen.

Er zijn schrijvers met een uitgebreid oeuvre van wie desondanks maar één werk bij het leespubliek bekend en populair blijft. Zo schreef Cola Debrot weliswaar werk dat in zeven delen verzameld werd, maar blijft hij toch de auteur van die ene novelle *Mijn zuster de negerin* (1935), zo publiceerde Frank Martinus Arion een aantal dikke romans maar blijft hij slechts de auteur van *Dubbelspel* (1973). Met Boeli van Leeuwen is iets anders aan de hand omdat het bij hem niet zo is dat er slechts één roman is blijven hangen, maar omdat met name zijn vroege werk een zo sterke samenhang vertoont dat men dat wel eens gekarakteriseerd heeft als de ‘trilogie van een persoon op zoek naar God en medemens’. Hier is dus sprake van meer bekend gebleven boeken, die kennelijk ervaren worden als een thematische eenheid. Of geldt dat eigenlijk voor elke auteur dat er uiteindelijk bij voldoende abstractieniveau tenslotte maar één centraal thema, één visie op leven en mens, overblijft? Wie zo leest zoekt in feite naar het ethos van de schrijver. Tenslotte zijn er auteurs die boek na boek nieuwe wegen bewandelen zonder dat er – voorlopig althans – een gezamenlijke noemer in te ontdekken valt: Erich Zielinski met zijn drie romans is een voorbeeld daarvan. Hoe zit dat met Eric de Brabander en zijn tot nu toe verschenen drie romans?

Eric de Brabander

Met die vraag in mijn achterhoofd ben ik de drie romans van Eric de Brabander nog weer eens te lijf gegaan. Maar dan doemt daarbij toch direct een tweede vraag op. Waarom zou je als lezer op zoek gaan naar een centraal thema en proberen te verklaren waarom alles met alles in een roman met elkaar samenhangt – misschien zelfs wel zou moeten samenvallen? Kan er niet beter gelezen worden vanuit een perspectief dat de ogen juist opent voor een veelheid van mogelijkheden en interpretaties? Dat zou me eigenlijk ook wel goed uitkomen, omdat één centraal gegeven in deze drie romans gezamenlijk niet te ontdekken valt en het zelfs ingewikkeld is elke roman afzonderlijk tot één centraal thema te herleiden. Ik probeer het tóch. Eric de Brabander (Curaçao 1953) publiceerde de drie romans *Het hiernamaals van Doña Lisa* (2009); *Hot Brazilian Wax en het requiem van Arthur Booi* (2011) en *De supermarkt van Vieira* (2013).

Onthechting

Het romandebuut *Het hiernamaals van Doña Lisa* lees ik vanuit de idee van de ‘onthechting’, hecht niet aan materiële zaken en misschien ook niet te sterk en tegen elke prijs aan het leven als zodanig. De hoofdpersoon, tandarts Edgar (Boyo) Raven, ziet op 30 mei 1969 zijn tandartsenpraktijk in Otrobanda in vlammen opgaan, maar redt uit de puinhopen wat geld en goud en gaat welgemoed met zijn twee vrienden Kai en Jonjon naar Venezuela om zijn oude boot door een nieuwe te vervangen. Dat ook dit na veel moeite verworven bezit op de terugweg moedwillig verloren gaat, wordt eveneens geaccepteerd. Wie te veel aan bezit, geld en winst hecht, komt in het verhaal om, zoals de rijke Venezolaan Mestre en de vissersvriend Kai die per se zijn grote vis wil binnenhalen, zoals in Ernest Hemingway’s *The old man and the sea*. De andere weliswaar zieke vriend, Jonjon, doet zelfs met opzet afstand van zijn leven: “Gezegend is degene die in staat is zijn geest te vullen met warme herinneringen uit zijn verleden, te sterven in melancholische extase, achter een raam met uitzicht op niets.” (p. 169)

Als je als lezer eenmaal zo’n centraal gegeven als ‘onthechting’ ziet is het enerzijds een uitdaging te proberen alles vanuit dat frame te interpreteren, anderzijds een groot gevaar dat je koste wat kost met oogkleppen gaat lezen en daardoor gaat ‘hineininterpretieren’ zoals de Duitsers zeggen. Interpretatie

is nooit af en blijft lezerafhankelijk, maar ik stel u voor het verhaal eens vanuit deze optiek te (her)lezen.

Het onmeetbare meten

Eric de Brabanders romans zijn op heel verschillende manieren te lezen. Zo zou je ook de intertekstuele aspecten kunnen onderzoeken met in de roman genoemde en verborgen verwijzingen naar andere auteurs en werken en naar de Griekse klassieken, zoals de Prometheus-legende. De tweede roman bespreekt het dilemma van de reguliere geneeskunde tegenover de alternatieve. Wat is waar en wat is waarheid? Hoofdpersoon Arthur Booi wil alles meten, zelfs het onmeetbare. Maar wie zich daar aan overgeeft, waarbij hij zelfs zover gaat andersdenkende artsen die hij als charlatans ziet, te elimineren, gaat daar in zijn blinde hoogmoed aan ten onder, zoals in de Griekse mythologische figuur Prometheus die 'als zelfbewuste mens die de goden trotseert' aan de berg geketend en gestraft wordt, een aanwijzing van de auteur voor mij als lezer omdat Prometheus de titel levert van het laatste hoofdstuk. Wie zoekt naar de absolute waarheid gaat aan dat streven lichamelijk en geestelijk ten onder.

Er is voor levensvragen geen methode als die van de 'Hot Brazilian Wax': "Met een ferme ruk van je problemen af. Even pijn, maar dan permanent vrijheid. Een beslissing, *no way back*." (p. 155)

Schone handen

De derde en voorlopig laatste roman, *De supermarkt van Vieira*, vertelt het historische verhaal van de kaping van het luxueuze Portugese passagiersschip Santa Maria door een aantal Portugese dissidenten die daarmee publieke aandacht vragen vóór en protesteren tégen de dictatuur van de Spaanse dictator Franco en de Portugese dictator Salazar. Hoofdpersoon João leeft met een persoonlijke schuld door het 'per ongeluk' doden van een Angolese dwangarbeider en met de woede dat zijn vader door het fascistische bewind is vermoord. Hij sluit zich bij de kaping aan om een dubbele rekening uit het verleden te vereffenen.

Zo lees ik deze roman als een verhaal van schuld en boete oftewel misdaad en wraak. Maar in zekere zin is er ook sprake van schuldloze schuld als in een klassiek drama, want terwijl João zijn schuld delgt en zich wreekt, maakt hij zich

opnieuw schuldig ten opzichte van zijn eigen gezin dat hij voor de rest van zijn leven in de steek laat.

Het leven kan niet met schone handen geleefd worden, elke positieve levensdaad heeft een negatieve keerzijde waarmee je moet leren leven: “Wacht niet op het laatste oordeel ... want dat komt iedere dag...” (p. 14)

Slow reading

Zoeken naar de grote lijn(en) in een verhaal en zelfs tussen verhalen wordt ook wel aangeduid met de term van ‘distant reading’ dat aandacht vraagt voor de grote lijnen in verhalen zonder je te verliezen in een veelheid van details. Dat soort lezen verschaft globale helderheid maar heeft ook een groot nadeel. Wie zoals ik hierboven deed, via ‘distant reading’ op zoek gaat naar één samenhangend alles bindend en verbindend centraal thema krijgt misschien persoonlijk helderheid in de centrale idee waarlangs een verhaal is opgebouwd maar mist een grote hoeveelheid op zich interessante details, die ook voorkomen.

Hele schoolgeneraties zijn opgegroeid met de zogenoemde ‘close reading’ methode die vaste voet heeft gekregen in de literatuurles van het voortgezet onderwijs. Daarbij is een heel terminologisch arsenaal van leestechiek ontwikkeld dat aandacht vraagt voor tijd en ruimte, perspectief en personages, motieven en tenslotte hét alles samenbindende thema van het verhaal. Deze op de techniek van het schrijfproces gebaseerde leesvorm, met onvermijdelijk daarbij horend leesverslag, verschaft aandachtig analyserende en interpreterende lezers inzicht en maakt hen tot meer competente lezers, maar wordt ook vaak als saai en weinig inspirerend ervaren.

Daarom pleit ik naast ‘distant reading’ en ‘close reading’ voor een derde weg. Een leeswijze die zowel aandacht vraagt voor de veelstemmigheid en meerduidigheid van de tekst én de grote lijn van het verhaal, kan bereikt worden met wat tegenwoordig wel genoemd wordt het proces van ‘slow reading’ waarbij het leestempo bewust vertraagd wordt om aandacht te vragen voor betekenisvolle details van elk verhaal, zonder daarbij gedwongen te worden in het theoretisch keurslijf van een ‘close reading methode’. Er wordt daarbij veel ruimte gelaten voor de persoonlijke leeservaring. ‘Slow reading’ vraagt aandacht voor begripvol lezen van alle detailrijkdom en vraagt de lezer

daarbij het leestempo te vertragen zonder daarbij het leesplezier te verwaarlozen.

Zo wordt 'slow reading' gezien als variant van een algemene mode van 'slow living' in onze gehaaste wereld van druk-druk-druk. Ik citeer Lindsay Waters, executive editor for the Humanities at Harvard University Press: "What I am asking you to do is to slow reading down, to preserve and expand the experience of reading." Hij ziet 'slow reading' als een algemeen geldende levensfilosofie, als "result of the slow movement and its focus on decelerating the pace of modern life." Ik heb hier de Engelstalige termen gebruikt want wie googlet naar 'langzaam lezen' krijgt juist methoden om sneller te leren lezen voorgeschoteld...

Wie de drie romans van Eric de Brabander op deze wijze (her)leest en de tijd neemt terug te kijken naar wat er tot dan toe gelezen is en de betekenis daarvan, krijgt oog voor en kan genieten van zowel de 'rode draad' in elk verhaal én de rijkdom aan details die in elk van de drie verhalen voorkomt. Met distantie én tegelijkertijd op je gemak lezen lijkt de beste methode die elke lezer de vrijheid van regie geeft op het eigen leesproces.

Bron: *Kristòf* Vol. XV-4, 2014: 47-51